

פרוזבול: מה בין ארץ ישראל לבין חוץ לארץ וסמכות בית הדין

תגובה למאמרו של הרב ד"ר ברוך
פינקלשטיין "תוקפו של פרוזבול בארץ
ישראל בזמן הזה" צהר לח 187 (התשע"ה)

הקדמה

הרב פינקלשטיין דן במאמרו אם יש הבדל בין ארץ ישראל לבין חוץ לארץ באשר למעמדו של הפרוזבול בזמן הזה. דבריו מיוסדים על תשובותיהם של שני פוסקים בארצות הברית בני זמננו, הרב משה פיינשטיין והרב מנשה קליין,² שעסקו בשאלה אם מי ששכח לעשות פרוזבול יכול לגבות את חובו. איני חולק על מסקנותיו המעשיות, אך אני מבקש להעיר על הצגת הדברים.

לימוד זכות על מי שלא כתב פרוזבול

הרב פינקלשטיין צודק בדבריו, שבגמרא (גיטין לו ע"א-ע"ב), ובעקבותיה ברמב"ם (משנה תורה, שמיטה ויובל, פרק ט, הלכה ג), ובעוד כמה מן הראשונים, נקבעה הלכה ששמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדרבנן הן בארץ ישראל הן בחוץ לארץ, ומי שרוצה לגבות את חובו, עליו לכתוב פרוזבול. אך בתקופת הגאונים, ואחר כך בתקופת הראשונים, במקומות

2 במאמרו לא נאמר היכן מצויה תשובת הרב מנשה קליין, ונראה שכוונתו לשו"ת משנה הלכות, חלק יב, סימן תה.

רבים בספרד ובאשכנז לא נהגו לכתוב פרוזבול, והכול הליו וגבו את חובותיהם כאילו מדובר בשנה רגילה.³

הרב פינקלשטיין מציין לשתי הלכות שהרמ"א סותר בהן לכאורה את דבריו. הרמ"א פוסק שכותבים פרוזבול בזמן הזה, וניתן להקל בסוג בית הדין הכותב אותו (חושן משפט, סימן סז, סעיף יח), ואילו בסעיף אחר (שם, סימן סז, סעיף א) הוא כותב שהשמיטה אינה נוהגת בזמן הזה.

את דברי הרמ"א האחרונים, יש להבין בזיקה לדברי המחבר ב"שולחן ערוך" הכותב (שם): אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג. ומדברי סופרים, שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בכל מקום.

ומגיה הרמ"א:

כן הוא הסכמת הפוסקים. אבל י"א דאין שמיטה נוהגת בזמן הזה, ונראה שעליהם סמכו במדינות אלו, שאין נוהגים דין שמיטה כלל בזמן הזה. והמנהג היו נוהגים עדין בזמן הרא"ש, כמו שכתוב בתשובה [כלל עז, ד], שהיה צווח ככרוכיא לבטל המנהג, ולא אשגחו ביה.

כוונת הרמ"א, כמו שהסבירו שם נושאי כליו, היא שרוב הפוסקים מסכימים שהשביעית בזמן הזה מדרבנן ושמיטת כספים נוהגת בכל מקום הן בארץ ישראל הן בחוץ לארץ, "אבל י"א דאין שמיטה נוהגת בזמן הזה", וכוונתו לדברי כמה מן הראשונים (כגון: הראב"ד, גיטין יט ע"א בדפי הרי"ף; הרז"ה, מובא בספר התרומות, שער מה; ועוד), שכתבו שהשביעית בזמן הזה אינה נוהגת, ואם יש מי שנוהג בה, הרי זה ממידת חסידות בלבד. בעקבות זה, הרמ"א מלמד זכות על מי שלא נהגו במצוות שמיטת כספים, שכנראה סברו כדעות הללו. לימוד הזכות הוא על אשכנזים וספרדים, שבמקומותיהם לא נהגו במצוות שמיטת כספים. אמנם פסיקת הרמ"א עצמו היא כדברי ה"שולחן ערוך", ששמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בכל מקום, ומי שמבקש לגבות את חובו, חייב לכתוב פרוזבול.⁴ אי אפשר לקבל

3 לסיכום דעות הראשונים בעניין זה, ראה הרב צבי כהן שמיטת כספים ופרוזבול (התשס"ז), עמ' נא-נח. וראה גם יצחק דב גילת פרקים בהשתלשלות ההלכה (התשנ"ב), "השתלשלות תקנת פרוזבול", עמ' 230-235.

4 לדעות הראשונים בעניין זה, ראה שו"ת יביע אומר, חלק ט, חושן משפט, סימן ג. והוא מסכם את דבריו: "פסק מרן בשולחן ערוך חושן משפט (סימן סז סעיף א') שמדברי סופרים שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה אף בחוץ לארץ. ואף שהרמ"א בהגה נטה קו ללמד זכות על מנהגם שמקילים בזה מפני שסומכים על דברי האומרים שבזמן הזה אין שמיטת כספים נוהגת כלל, ואפילו אם תמצא לומר שנוהגת, היינו דוקא במקומות הסמוכים לארץ ישראל וכו'. וכמו שכתבו בשו"ת מהר"י קולון (סימן צב) והתרומת הדשן (סימן דש). ומהר"ל. מכל מקום כל האחרונים הסכימו לדינא כנ"ל. והשתא הכא אכשור דרי וכולי עלמא נהגו

פרוזבול: מה בין ארץ ישראל לבין חוץ לארץ וסמכות בית הדין

את הפרשנות של הרב פינקלשטיין (עמ' 193), שדעת הרמ"א היא: "שאין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, אבל מי שרוצה בכל זאת לכתוב פרוזבול ניתן להקל ולכתוב פרוזבול בכל בית, כיון שמעיקר הדין החוב אינו נשמט". אדרבה, כוונת הרמ"א הפוכה.

נוסף על זה, הראשונים הסוברים ששמיטת כספים אינה נוהגת בזמן הזה, אינם מבחינים בין ארץ ישראל לבין חוץ לארץ, והעובדה שבתקופת הראשונים בספרד ובאשכנז היו מי שלא נהגו במצוות שמיטת כספים אינה משנה דבר. כך הייתה אותה התייחסות אילו היו נוהגים כך בארץ ישראל. אין בידינו ידיעות מה היה המנהג בארץ ישראל בתקופת הראשונים, שהרי רק מעט יהודים גרו בה. בתקופת היישוב היהודי בצפת, מעיד מרן הרב יוסף קארו, שבארץ ישראל נהגו לכתוב פרוזבול. וזה לשונו (בית יוסף, חושן משפט, סימן סז, אות לב):

המנהג פשוט בארץ ישראל וסביבותיה לכתוב פרוזבול בערב ראש השנה של מוצאי שביעית. וכן נהג מורי הרב הגדול הר"י בירב ז"ל.

אבל יש לקשור את דבריו לעובדה שלאחר גירוש ספרד, בתקופת האחרונים, פשט יותר, גם באירופה, המנהג ששמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, ומי שביקש לגבות את חובו, כתב פרוזבול. יש עדויות רבות שנהגו לכתוב פרוזבול בליטא, בפראג, בבגדד, בדמשק ועוד.⁵ גם דברי "ערוך השולחן" שהובאו במאמרו של הרב פינקלשטיין, שהציע בו שלושה טעמים מדוע גובים חובות בלא פרוזבול, כתב זאת רק כלימוד זכות (חושן משפט, סימן סז, סעיף י):

ובוודאי הוא למידת זכות על כלל ישראל. ומ"מ הירא את דבר ד' יעשה פרוזבול כמו שנהגו בהרבה מקומות וכמ"ש בסעיף א' ע"ש. וככה נוהגים בכל מדינת ליטא.

לא נכון להציג באופן גורף "שלא נהגו ישראל להשמיט כספים בשביעית" (עמ' 196).⁶

לכתוב פרוזבול. ומכל שכן לדין דאזלינן בתר הוראות מרן שקבלנו הוראותיו. וכן עיקר". וראה עוד שו"ת יביע אומר, חלק י, יורה דעה, סימן לז.

5 במקורות הרבה נאמר שכך נהגו. ראה הרב צבי כהן (לעיל, הע' 2), עמ' מט-נ, סה-סו. והיו מי שהחמירו ונהגו לכתוב פרוזבול בערב שנת השמיטה ובמוצאי שנת השמיטה. וה"ח"תם סופר" אף כותב שמי שמחמיר, יקפיד שלא לעלות לתורה לשישי בפרשת ראה, אם לא כתב פרוזבול בערב השמיטה ובמוצאי השמיטה (שו"ת חתם סופר, אורח חיים, סימן טו). ראה הרב צבי כהן, שם, עמ' שטו-ש"ז.

6 במאמרו של הרב פינקלשטיין, הע' 2, הוא מתייחס לדברי המשנה (שביעית י, ט): "המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה ממנו". והוא שואל: אם רוח חכמים נוחה ממי שהחזיר את חובו, מה מטרת התורה בצו על השמטת החוב? ומשיב: שהפטור מלהחזיר את החוב בשמיטה נועד לדלים ביותר בחברה, שאינם מסוגלים להחזיר את חובם, אולי כדי לתת להם הזדמנות כלכלית להשתוות לכלל החברה. אך מי שידו משגת, חייב לפרוע חובו, ועליו נאמר: "רוח חכמים נוחה ממנו". אך אין יסוד לפירושו, כי גם עני ביותר חייב עקרונית לפרוע את חובו: "פריעת בעל חוב מצווה" (כתובות פו ע"א). יש כאן שתי התייחסויות:

לא ברור מדוע בחר הרב פינקלשטיין בדברי הרב פיינשטיין והרב קליין כיסוד לדיונו. יש פוסקים רבים שלימדו זכות על מי שלא כתבו פרוזבול על פי דברי הרמ"א שהבאנו לעיל. העובדה ששני הפוסקים הללו גרו בחוץ לארץ והם בני זמננו אינה משנה לגופו של הדיון. הרב משה פיינשטיין עצמו כתב פרוזבול,⁷ וכאמור, היסוד של התשובה הוא לימוד זכות על מי ששכח לכתוב פרוזבול:

יש לנו לומר דעדיין יש לנו מנהג דורות הקדמונים באשכנז ובספרד שלא היו נוהגין בהשמטת כספים והיו גובין החובות גם בבית דין, אף שנוהגין עתה לכתוב פרוזבול, דהרי אנו מבני בניהם וכמעט בכל הדברים אנו עושין כהרמ"א.

גם הרב מנשה קליין מציין שכיום מקובל יותר לכתוב פרוזבול, ומלמד "זכות אמקילים. וודאי מי שיראת ה' נוגע בלבבו לא יסמוך על זה".⁸

סמכות בית הדין

הרב פינקלשטיין כותב בסוף דבריו (עמ' 196): "מי שמבקש לנהוג שמיטת כספים, ולסדר פרוזבול התקף לכל הדעות, צריך לכתוב פרוזבול בבית דין שיש לו כוח אכיפה מטעם המדינה". המילים הפותחות את המשפט "מי שמבקש לנהוג שמיטת כספים" אינן קשורות לסיפא. אדרבה, מי שמבקש לנהוג שמיטת כספים, אל יגבה את חובו. המשפט צריך להתחיל במילים: "מי שמבקש לסדר פרוזבול" וכו'. משפט זה קשור למה שהרב פינקלשטיין כותב בגוף המאמר, שלדעת הרמב"ם ורבנו תם ועוד פוסקים, אין לפרוזבול בימינו שום תוקף, מפני שהוא נכתב בבית דין שאין לו סמכות אכיפה, ועל כן אינו בגדר גבוי,⁹ כמו שכותב הרמב"ם (משנה תורה, שמיטה ויובל, פרק ט, הלכה יז):

אין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כבית דינו של רבי אמי ורבי אסי שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם.

המלווה חייב לשמט וקריאת חכמים לנהוג כככל חוב בשנים רגילות ולהתרגל להחזיר. אם מדובר בעני שמצבו כל כך קשה, יש לתת לו לכתחילה את הכסף במתנה ולא בהלוואה. להסברו של הרא"ה קוק למשנה זו, ראה עין איה ברכות ב (התש"ן), עמ' 404.

7 ראה שו"ת איגרות משה, חושן משפט, חלק ג, סימן ל, נוסח פרוזבול משנת תש"ה, שכתב הרב פיינשטיין בארצות-הברית.

8 שו"ת משנה הלכות, חלק י, סימן רעז. וראה שם, חלק יב, סימן תז, שהעיד שאינו זוכר שנהגו באירופה לכתוב פרוזבול אלא רק תלמידי חכמים, אלא שהיום "אכשר דרא".

9 לעניין זה, ראה ישראל תא שמע "מה היא חשיבותו של 'בית דין חשוב'?" עיון היסטורי במושג משפטי עיונים במשפט עברי ובהלכה: דיין ודיין (יעקב חבה ועמיחי רדזינר עורכים, התשס"ז), עמ' 315-335.

פרוזבול: מה בין ארץ ישראל לבין חוץ לארץ וסמכות בית הדין

ומעין זה מצינו בשמו של רבנו תם (תוספות, גיטין לו ע"ב, ד"ה דאלימי): "דאלימי לאפקועי ממונא - ר"ת כתב פרוסבול כי היה אומר דלא בעינן אלא ב"ד חשוב שבדור". ב"ספר הישר" (חידושים, סימן קלח), אומר רבנו תם שכותבים בבית דין חשוב שבאותו הדור, ודברי שמואל בגמרא על בית דין כמו סורא או נהרדעא (גיטין לו ע"ב) באו "לאפוקי שני הדיוטות או שלשה הדיוטות".

החומרה שמציע הרב פינקלשטיין כדי לצאת ידי כל הדעות אינה הדרך המקובלת בענייני הלכה לא בעניין זה ולא בעניינים אחרים. בסיכומו של דבר, מקובל לפסוק כ"שולחן ערוך" והרמ"א. בעניין הפרוזבול, פוסק המחבר מרן הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, חושן משפט, סימן סז, סעיף יח):

פרוזבול אינו משמט. ואינו נכתב אלא בבית דין חשוב, דהיינו שלשה בקיאים בדין ובענין פרוזבול, ויודעים ענין שמיטה, והמחום רבים עליהם באותה העיר.

מרן אינו כותב כרמב"ם, שצריך דווקא בית דין המוסמכים להפקיע ממון, אלא שצריך בית דין חשוב המבינים את העניין, והרבים, כלומר הציבור, קיבלו אותם עליהם.

הרמ"א כותב על דברי המחבר (שם):

וי"א דכותבין פרוזבול בכל בית דין (טור ובית יוסף בשם הפוסקים), ונראה לי דיש להקל בזמן הזה.

דברי הרמ"א מבוססים על דברי ראשונים אחרים הסבורים שכל בית דין, אף אם אין לו סמכות לאכוף את גביית החוב, יכול לכתוב פרוזבול.¹⁰

מי שמקפיד בכל התחומים לפעול כדי לצאת ידי שיטת כל הפוסקים, יעשה פרוזבול רק בבית דין שיש לו סמכות להפקיע ממון, אך נראה שזו דרכם של יחידים המחמירים בזה, ולא רובא דעלמא, הפוסקים בדרך כלל כמרן הרב יוסף קארו ב"שולחן ערוך" והרמ"א.

בית דין חשוב במדינת ישראל

אגב דיונו של הרב פינקלשטיין בשאלת סמכות האכיפה והפקעת הממון הצריכה להיות לבית הדין, אני מבקש להתייחס לסוגיה קרובה, בעניין שנעשה מקובל בשמיטות האחרונות, הלוא הוא פרסום שטר פרוזבול על ידי הרבנות הראשית. בדרך כלל, חתומים על שטר הפרוזבול שני הרבנים הראשיים ודיין מבית הדין הגדול. זה בית הדין החשוב

10 ראה הרב צבי כהן (לעיל, הע' 2), עמ' רפה-רצ.

של כל שמיטה.¹¹ על סמכותו של בית דין זה לעניין פרוזבול, ערער הרב רא"ם הכהן.¹² לטענתו, מאחר שבג"ץ קבע שאין זכות לבתי הדין הרבניים לדון בענייני ממונות, וכיוון שהרמב"ם סבור שכוחו של בית הדין לענייני פרוזבול הוא להפקיע ממון, אין לבית הדין הרבני סמכות לכתוב פרוזבול. לדעתו, ראוי שבתי הדין הכתובים בפרוזבול יהיו בתי דין לממונות בכל אזור, הן הקבועים הן הוולונטריים, הפועלים מכוח חוק הבוררות, התשכ"ח-1968, שמכוחו הם מוסמכים גם להפקיע ממון. הוא היה ער לעובדה שבשטר בוררות יש צורך שגם הנתבע יחתום, ולכן יש לנסח שהחתימה על שטר הפרוזבול מהווה חתימה על שטר בוררות גם ביחס לחובות בהם הכותב הוא הלווה.

אכן בג"ץ הגביל את סמכות בתי הדין הרבניים ומנע מהם לעסוק בענייני ממונות בסכסוכים אישיים. עניין זה כשלעצמו הוא בעייתי מאוד ופוגע בסמכות שהייתה לבתי דין במשך דורות רבים, שעסקו בענייני ממונות. נוצר מצב משונה, ואף מפלה, שלבית דין פרטי יש סמכות לעסוק בענייני ממונות, בעוד לבית דין ממלכתי שיושבים בו דיינים שלמדו הרבה שנים, עברו בהצלחה בחינות קשות ומפרכות, ונבחרו על ידי ועדה ציבורית ממלכתית, אין סמכות לעסוק בענייני ממונות.¹³

לגוף הטענה בעניין סמכות בית הדין המורכב משני הרבנים הראשיים ודיין מבית הדין הגדול לעניין הפרוזבול, כאמור, ה"שולחן ערוך" והרמ"א לא הצריכו שתהיה לבית הדין סמכות להפקיע ממון, אלא שיהיה בית דין שהמחום רבים עליהם באותה עיר. ההצעה היא רק לצאת ידי שיטת הרמב"ם והסוברים כמותו, אך לא מדובר בעיסוק בסכסוך בין שני צדדים אלא במתן אפשרות להסתמך על הסמכות המקורית שיש לבית דין חשוב לעסוק בענייני ממונות. כשם שלמכירת החמץ של המדינה על ידי הרבנים הראשיים בכל

11 נראה שהמנהג החל בשמיטה בשנת תשמ"ז, בימי כהונתם של הרב אברהם שפירא והרב מרדכי אליהו כרבנים ראשיים. הם חתמו, ואליהם הצטרף הרב יוסף קאפח. בשמיטה בשנת תשס"ח, חתמו הרב שלמה עמאר והרב יונה מצגר, ואליהם הצטרף הרב ציון בוארון, ובשמיטה בשנת תשע"ה חתמו הרב יצחק יוסף והרב דוד לאו, ואליהם הצטרף הרב בן ציון אלגרבל. אך לא תמיד חתמו הרבנים הראשיים. בשמיטה בשנת תשנ"ד, בימי כהונתם של הרב ישראל לאו והרב אליהו בקשי דורון, חתמו הרב שלמה דיכובסקי, הרב שלמה בן שמעון והרב יוסף נדב. תודתי לידידי הרב שמואל כ"ץ, מנהל הארכיון של הרבנות הראשית, על מידע זה.

12 הרב רא"ם הכהן "בית הדין הראוי לפרוזבול" **שבת בשבתו** 1587, פרשת ראה (ל' באב תשע"ה 15.8.2015), עמ' 5. לדבריו, הרב שלמה דיכובסקי, מבכירי הדיינים בתקופתנו, שהיה גם מנהל בתי הדין הרבניים, הסכים עמו.

13 בג"ץ 8638/03 סימה אמיר נ' בית הדין הרבני הגדול ואח' (6.4.2006). ראה את התייחסותו של הרב שלמה דיכובסקי בערעור (גדול) 1-5305-14.5.2006, שיצא בו נגד פסיקת בג"ץ. ראה על כך בהרחבה בספרו של אליאב שוחטמן **סדר הדין בבית הדין הרבני** (התשע"א), חלק ג, עמ' 1447-1491. על המורכבות ביחסי הרבנות הראשית לישראל, ראה אביעד הכהן "הרבנות הראשית לישראל: היבטים משפטיים" **הרבנות הראשית לישראל - שבעים שנה לייסודה** (התשס"ב), חלק א, עמ' 159-228.

פרוזבול: מה בין ארץ ישראל לבין חוץ לארץ וסמכות בית הדין

שנה יש תוקף, וכשם שיש תוקף משפטי כשהם עוסקים במכירת הקרקעות לגוי לקראת שנת השמיטה, אף על פי שמדובר בענייני ממונות, כך יש לראות גם את ההסדר בענייני פרוזבול. הפרוזבול הוא עניין דתי ביסודו, ובג"ץ אינו מונע מבית דין מיוחד שהוקם לצורך העניין מלפעול בו, אף על פי שהוא עוסק בענייני ממונות. לו יצויר שלאחר ראש השנה של השנה השמינית יהיו מאות או אף אלפי סכסוכים בין מלווים ללווים, גם כשכתב המלווה פרוזבול, אין הכוונה שבית הדין של הרבנות הראשית יטפל בעצמו בכל הסכסוכים, כשם שבית דינו של רב אסי ורב אמי לא טיפלו בכל הסכסוכים האישיים. הדיונים יתקיימו בבתי דין רבניים או אף בבתי משפט שיתייחסו ברצינות לשטר הפרוזבול שיש לו תוקף של בית הדין של הרבנות הראשית.

הטענה שיש עדיפות לבתי הדין הפרטיים לממונות על פני בית הדין החשוב של הרבנות הראשית נראית תמוהה. ברוב המקומות בתי הדין לממונות מוקמים ביזמתם הפרטית של רבנים ותלמידי חכמים, שהיא ברוכה כשלעצמה. בעלי דין הבאים ביזמתם לבתי הדין לממונות חותמים על שטר בוררות, ובכך הם מקבלים על עצמם את הפסק או הפשרה שלהם, אף על פי שלפי ההלכה אין חובה לחתום על שטר בוררות. האפשרות לגבות חוב בבתי הדין לממונות קיימת רק כשהלווה והמלווה מסכימים להתדיין בפני בית הדין. ההצעה שהחתימה על שטר הפרוזבול תהיה בגדר חתימה על שטר בוררות גם ביחס לחובות שהכותב הוא הלווה יכולה להיות יעילה כשהמלווה או הלווה גרים במקום אחד או כשהם נמנים עם חוג אחד או חסידות אחת וכדומה. אך כשהלווה אינו מאותו מקום או חוג או חסידות וכדומה, יוכל לטעון שאינו מכיר בבית הדין. ההגדרה היא "והמחום רבים עליהם באותה העיר" בענייני הלכה, אם כי לענייני ממונות יש צורך שיקבלו בעלי הדין על עצמם את הפסיקה האישית הנוגעת להם. לעומת זאת, בית הדין של הרבנות הראשית הוא גוף מוכר, שסמכותו ידועה ומקובלת גם על פי החוק. גם אם יש למאן דהוא אי נחת מהתנהלות בתי הדין המונחים על פי נשיא בית הדין הגדול, שהוא אחד משני הרבנים הראשיים, הם בגדר בית דין חשוב, ולפסקים שלהם יש תוקף וסמכות בעניינים השייכים לכלל.¹⁴

14 ראה פסק דינם של הרב אברהם שפירא, הרב יצחק חזן והרב ישעיהו משורר בערעור (גדול) תשמח/384, שורת הדין ז' (התשס"ב), עמ' תסג-תסד, שעסק בעניין נתבע שלא הסכים לדון בבית הדין האזורי בתל-אביב אלא בבית הדין של הרב ניסים קרליץ בכני-ברק. בית הדין הרבני האזורי בתל-אביב קיבל את דרישתו, אך בערעור, כתבו הרבנים שאכן מדובר שבבית דין בו יושבים תלמידי חכמים גדולים "אבל איש לא בחר בהם, לא רק באותו אזור כפי שדייני בית הדין האזורי נבחרו, אלא בעיר בני ברק גופא לא נבחרו ע"י ציבור, אלא דנים מי שמתנדב לבוא לפנייהם לדון, אבל כשתובע דורש לדון בביה"ד הקבוע בבית הדין האזורי הדין עימו. וכל מי שאינו רואה את הדיינים של בתי הדין כפי מסורת ישראל לדון בכל ההלכות בשולחן ערוך ובתקנת הדיון ואומר שבכל ארץ ישראל אין בתי דין כהלכה, פרט לירושלים ובני ברק, שאך שם יש דיינים פרטיים כאמור, הוא מוציא לעז על ישראל, ועל כן פשוט שהחלטה של בית הדין שלפנינו

סיכום

- א. אין הבדל בין ארץ ישראל לחוץ לארץ לעניין כתיבת פרוזבול בזמן הזה. מי שמבקש לגבות את חובו, צריך לכתוב פרוזבול.
- ב. לבית דין חשוב המורכב משני הרבנים הראשיים ודיין מבית הדין הגדול יש תוקף וסמכות גם לעניין הפרוזבול, ואינם פחותים מבית דין פרטי.

היא החלטה בטעות" (פסק הדין ניתן בי"ט טבת התש"ן). וראה שם, עמ' תסא-תסב, פסק דין דומה שניתן על ידי הרב אברהם שפירא, הרב יוסף כהן והרב שלמה דיכובסקי, ערעור (גדול) תשמז/159 (ז' אדר התשמ"ח).